

IKKINCHI JAHON URUSHIDA O'ZBEK JANGCHILARINING ISHTIROKI: TARIXNING UNUTILGAN BOBI

Saliev Ulugbek Abdullaevich,
Fargona jamoat salomatligi tibbiyot instituti, Tarix fanlari nomzodi, dotsent.

Annotatsiya: Ikkinchi jahon urushi, misli ko'rilmagan miqyosdagi global mojaroda ko'plab mamlakatlar va etnik guruhlar ishtirok etdi. Ushbu halokatli voqeaning ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan jihatlaridan biri bu urush harakatlarida katta rol o'ynagan o'zbek jangchilarining ishtirokidir. Ushbu maqolada o'zbek jangchilarining Ikkinchi jahon urushidagi qo'shgan hissasi o'rganilib, ularning kechinmalari yoritiladi.

Kalit so'zlar; ikkinchi jahon urushi, front, o'zbek xalqi, matonat, front orti qahramonlari.

PARTICIPATION OF UZBEK WARRIORS IN WORLD WAR II: A FORGOTTEN CHAPTER OF HISTORY

Saliev Ulugbek Abdullaevich,
Fargona Public Health Medical Institute, Candidate of History, Associate Professor.

Abstract: World War II, a global conflict of unprecedented scale, involved many countries and ethnic groups. One aspect of this devastating event that is often overlooked is the involvement of Uzbek fighters who played a major role in the war effort. This article examines the contribution of Uzbek soldiers in the Second World War and highlights their experiences.

Keywords; the Second World War, the front, the Uzbek people, courage, heroes behind the front.

УЧАСТИЕ УЗБЕКСКИХ ВОИН ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ: ЗАБЫТАЯ ГЛАВА ИСТОРИИ

Салиев Улугбек Абдуллаевич,
Фергонский медицинский институт общественного здравоохранения, кандидат исторических наук, доцент.

Абстракт: Вторая мировая война, глобальный конфликт беспрецедентного масштаба, затронул многие страны и этнические группы. Одним из аспектов этого разрушительного события, который часто упускают из виду, является участие узбекских боевиков, сыгравших важную роль в военных действиях. В данной статье рассматривается вклад узбекских солдат во Второй мировой войне и освещается их опыт.

Ключевые слова; Вторая мировая война, фронт, узбекский народ, мужество, герои за фронтом.

Kirish: Insoniyat tarixidagi hal qiluvchi lahza bo'lgan Ikkinchi Jahon urushi dunyo guvohi bo'lgan eng keng qamrovli va halokatli to'qnashuvlardan biri bo'lib turibdi. Urush ko'plab millatlar va xalqlarning ishtirokini o'z ichiga oldi, ularning har biri eksa kuchlariga qarshi kurashda o'ziga xos tarzda hissa qo'shdi. Yirik jahon davlatlarining roli yaxshi hujjatlashtirilgan bo'lsa-da, unchalik taniqli bo'lmagan hissa qo'shganlar, jumladan, O'zbekistondan kelgan jasur jangchilar haqidagi tarixiy rivoyatda sezilarli bo'shliq saqlanib qolmoqda. Ushbu maqola o'zbek askarlari, uchuvchilari, partizanlari va tibbiyot xodimlarining Ikkinchi jahon urushidagi ishtirokini, ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan, e'tirof va e'tirofga loyiq bo'limni yoritishga qaratilgan. Ularning ishtiroki nafaqat ularning chidamliligi va sadoqatini namoyish etdi, balki ushbu global mojaroning natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Ikkinchi jahon urushida o'zbek jangchilarining ishtiroki Sovet Ittifoqining konfliktidagi ishtirokining kengroq mazmuni bilan chuqur bog'langan edi. O'rta Osiyoda joylashgan O'zbekiston bu notinch davrda Sovet Ittifoqi tarkibiga kirgan respublikalardan biri edi. Adolf Gitler boshchiligida fashistlar Germaniyasi 1941 yil iyun oyida Sovet Ittifoqiga bostirib kirgan Barbarossa operatsiyasini boshlaganida, Iosif Stalin boshchiligidagi Sovet Ittifoqi juda katta

qiyinchiliklarga duch keldi. Bu bosqin urushda burilish davri bo'ldi, chunki O'zbekistonni ham o'z ichiga olgan Sovet Ittifoqi fashistlar tajovuziga qarshi kurashda muhim frontga aylandi.

Sharqiy front: O'zbekistonning Sharqiy frontga yaqinligi Sovet qo'shinlarining urush harakatlari uchun strategik ahamiyatga ega bo'ldi. Sharqiy front Ikkinchi jahon urushining eng shafqatsiz teatrlaridan biri bo'lib, keng ko'lamlı janglar, ekstremal ob-havo sharoiti va katta qurbonlar bilan ajralib turardi. O'zbeklar ham boshqa ko'plab sovet fuqarolari kabi fashistlar hujumidan o'z vatanini himoya qilish uchun safarbar etilgan.

O'zbek jangchilarining safarbarligi:

O'zbek jangchilari aholining turli qatlamlaridan bo'lgan, ularning ko'pchiligi qishloq xo'jaligidan chiqqan. Bu jangchilar Qizil Armiya safiga chaqirilib, urush qiyinchiliklariga tayyorgarlik ko'rish uchun qattiq harbiy tayyorgarlikdan o'tdilar. Ularning xizmati piyoda askarlaridan tortib uchuvchilar, partizanlar va tibbiyot xodimlarigacha bo'lgan rollarning xilma-xilligi bilan ajralib turardi.

Uy fronti:

Urushni qo'llab-quvvatlashda frontdan tashqari o'zbek aholisi ham muhim rol o'ynadi. O'zbekistonning qishloq xo'jaligi va sanoat resurslari sovet armiyasini oziq-ovqat, kiyim-kechak va qurol-yarog' kabi zarur materiallar bilan ta'minlash uchun sarflandi. Ushbu moddiy-texnik ta'minot Qizil Armiyani fashistlar qo'shinlariga qarshi kurashda qo'llab-quvvatlashda juda muhim edi.

O'zbekiston mudofaaning moddiy ehtiyojini ta'minlashda oldingi saflarda turib, nimaiki zarur bo'lsa, barchasini ayamay sarfladi. Chunonchi, urush yillarida aholi tomonidan mudofaa jamg'armasiga 649,9 mln. so'm naqd pul, 4 mlrd. 226 mln. so'm zayom puli, 52,9 kg. oltin va kumush topshirildi. Armiyaga 7 518 800 ta gimnastyorka, 2 636 700 ta paxtalik, 2 221 200 ta etik va qo'njli botinka yuborildi. Yengil sanoat vazirligi korxonalarini tomonidan frontga 246 918 700 so'mlik mahsulot jo'natilgan[1].

Qiyinchilik va xomashyo yetishmasligiga qaramasdan, Toshkent to'qimachilik kombinati front uchun 410 mln. metr gazlama ishlab chiqardi. Shuningdek, ko'p miqdorda oziq-ovqat mahsulotlari jo'natildi. Chunonchi, 1 282 000 tonna g'alla, 482 000 tonna kartoshka va sabzavot, 1000 tonna poliz mahsuloti, quruq va ho'l mevalar shular jumlasidandir. Faqat 1941-yilning ikkinchi yarmida 59 ming bosh ot frontga olib ketildi[2].

Respublikaning har bir viloyati, shahar va tumani hamda ayrim shaxslar jangchilarga yordam qo'llarini cho'zdilar. Masalan, 1942-yilning boshlarida Buxoro viloyatidan 4059 juft issiq kiyim, 9380 juft jun paypoq va qo'lqop, 5660 qalpoq, 2750 shim, 3000 po'stin, 18,5 ming litr vino, quruq mevalar olindi. 1943-yilning boshlarida Leningradga Andijon viloyatidan 7884 kilo un va bug'doy, 5496 kilo yorma bug'doy, 1160 kilo guruch, 418 bosh qo'y, 8510 kilo quruq meva, Qoraqalpog'istondan 224916 so'm naqd pul, 21614 kilo bug'doy, 5819 kilo go'sht, 3700 kilo guruch jo'natildi[3]. Qoraqalpog'istondagi Mo'ynoq baliq kombinatidan 20 mln. banka go'sht va baliq konservasi olingan edi. Surxondaryo va Toshkent viloyatlari ham jangchilardan hech nimani ayamadilar. 1942-yilning kuzida Surxondaryodan 5998 bosh qoramol, 18 tonna asal, 28 tonna yog', 31 tonna quruq meva, 3000 litr vino olindi. Toshkentdan 52 vagon oziq-ovqat mahsulotlari yuborildi. 1943-yili Surxondaryo viloyati front ehtiyojlari uchun 14 mln. so'm naqd pul, 330 tonna go'sht va yog', 530 tonna bug'doy, 180 tonna quruq meva, 33168 dona teri topshirdi. Kiyim-bosh va oziq-ovqat mahsulotlarini Samarqand, Namangan, Xorazm va boshqa viloyatlar ham frontga jo'natib turganlar. Shuningdek, hukumat vakillari tomonidan vagonlarda katta miqdorda sovg'alar olib ketilganligi haqida ma'lumotlar mavjud[4]. Masalan, 1942-yili bir guruh vakillar Leningradga 600 vagon un va go'sht, 100 vagon guruch, 60 vagon quruq meva olib borganlar. Ikkinchi Jahon urushining to'rt yili davomida O'zbekiston davlatga 4 806 000 tonna paxta, 54067 tonna pilla, 1 066 000 tonna g'alla, 195 000 tonna sholi, 108 000 tonna kartoshka, 374 000 tonna sabzavot va ho'l meva, 35289 tonna quruq meva, 57444 tonna uzum, 1 593 000 tonna go'sht, 5 286 000 dona teri topshirgani ma'lum. Ular ham mudofaa ehtiyojlariga sarflangan, albatta. Bundan tashqari, urush yillarida O'zbekiston aholisi mudofaa jamg'armasiga jami 649 900 000 so'm naqd pul o'tkazib bergan. Xalqimiz harbiy xizmatchilarning oilalariga ham katta yordam bergan. Chunonchi, 1943-yili ularga 13 858 500

so'm pul, 1 308 400 kilo oziq-ovqat, 20 750 kiyim-bosh, 40 000 kubometr yoqilg'i, 73 500 pud g'alla, 10 000 bosh qo'y, 2000 bosh qoramol topshirilgan[5].

Shuningdek, o'zbek xalqi Rossiya, Ukraina, Belarus, Moldaviya va boshqa joylardan ko'chirib keltirilgan o'n minglab kishilarga boshpana berib, mehribonlik va g'amxo'rlik namunalarini ko'rsatdi. Jang bo'layotgan hududlardan ko'chirilgan bir million shaxs boshpana, kiyim-bosh va oziq-ovqat bilan ta'minlandi. Minglab yetim bolalarni o'zbek oilalari o'z qaramog'lariga oldilar, farzandlaridan kam ko'rmay tarbiyaladilar. O'zbek xalqi jangga ketgan turli millat vakillarining oilalaridan ham moddiy yordamini ayamadi. Davlatimiz 113 ta harbiy kasalxona – gospitalni ham otaliqqa oldi[6].

Fashistlarning tor-mor qilinishida O'zbekistonda urush yillarida ishlab chiqarilgan qurol-aslahalar katta ahamiyat kasb etdi. Sanoatning asosiy qismi harbiy qurol ishlab chiqarishga yo'naltirilib, ular jang maydoniga uzluksiz yuborib turildi. Ayrim ma'lumotlarga ko'ra, 2100 samolyot, 17 342 samolyot motori, 17 100 minomyot, 27 000 tankka qarshi otadigan zambarak qismlari, 60 000 harbiy kimyoviy anjom, 22 million mina, 560 000 snaryad, 2 million 318 ming aviatsiya bombasi, 1 million dona granata, 100 chaqirimdan ziyod sim, dala radiostansiyalari, tank va samolyotlar uchun 3 milliondan ortiq radiolampa, 5 bronepoezd, 18 harbiy-sanitar va hammom o'rnida foydalaniladigan hamda kir yuviladigan poezd, 2200 ko'chma oshxona olib ketildi.

Shuningdek, yurtdoshlarimizning shaxsiy pullari hisobidan tayyorlanib, jang maydoniga yuborilgan qurol-aslahalar ham kam bo'lmagan. Masalan, tank koloniyasi va aviaeskadriya qurish uchun aholidan 320 000 000 so'm to'plangan. O'zbekiston 1943-yili nemis-fashistlaridan ozod qilingan hududlarga yordam berishni boshlab yubordi. Masalan, mazkur yilning oktyabrida O'zbekistondan Belorussiya, Ukraina va Rossiyaning dushmandan tozalangan yerlariga 800 nafar vrach safarbar qilindi. 1944-yilning birinchi yarmida esa Ukrainaga 300 tonna g'alla, 8300 bosh qoramol, 6700 bosh qo'y jo'natildi. 1943–44-yillarda ozod etilgan shaharu-qishloqlarga Qoraqalpog'istondan 45 800 000 bosh qoramol va qo'y yuborildi. Toshkent temiryo'lchilari vagonlarda turli xil jihozlarni yubordilar. Sobiq Stalingradni tiklash uchun 350 nafar quruvchi bordi. Xorazmliklar Xarkovga har xil qishloq xo'jalik texnikasini jo'natdilar. 1943-yil avgust oyida respublikadan ozod qilingan joylarga 1152 traktor, 25 kombayn, 1138 omoch, 38 seyalka olib ketildi. Sentyabr oyining oxirlarida oziq-ovqat mahsulotlari va jihozlar to'ldirilgan 374 vagon jo'natildi. 12-oktabrda Ukrainaga 450 vagonida sovg'alar bilan birga 300 tonna g'alla, 8300 bosh qoramol, 10 ming juft oyoq kiyim, 200 ming gazlama mollari, kasalxona, maktab va radiouzellar uchun jihozlar yuborildi.

Voronej va Kursk shaharlariga 275 bosh qoramol, 72 tonna g'alla, 24 tonna quruq meva olib ketildi. Bulardan tashqari, respublika bo'yicha 300 tonna g'alla, 180 tonna quruq meva, 10 ming juft oyoq kiyim, 200 ming metr gazlama, 2600 ming so'm naqd pul, yuk mashinasi, telefon stansiyasi jo'natildi. Ukraina uchun 350 traktor, 200 avtomashina, 50 kombayn, 1500 omoch berildi. Stavropol o'lkasiga 1142 traktor, 400 seyalka 1142 nafar agronom va haydovchisi bilan jo'natildi. Ozod qilingan joylarga Surxondaryo, Qashqadaryo va Buxoro viloyatlari 50 ming bosh qo'y va 190 ming bosh qoramol yuborgan. Shuningdek, nemis-fashistlaridan tozalangan respublika va viloyatlarga 1944-yili 100 000 kitob sovg'a qilingan edi. 1943–44-yillarda ozod qilingan yerlarga O'zbekistondan 13 000 dan ortiq temiryo'l mutaxassisi, hunar bilim yurtlaridan 15 000 yosh yigit sobiq Leningrad, Kiyev va Dunayga yo'l oldi. O'zbek xalqining ozod qilingan joylarga ko'rsatgan yordami aslida serob. Ammo umumiy tushuncha uchun keltirib o'tilganlari yetarli, deb o'ylayman. O'zbekiston sanoat sohasida ham katta ishlarni amalga oshirib, Rossiya, Ukraina va boshqa joylardan ko'chirib keltirilgan o'nlab korxonalarni joylashtirib, ularning ishchi-xizmatchilarini boshpana va oziq-ovqat bilan ta'minladi. O'zbekistonda harbiy sohada ham beqiyos ishlar amalga oshirildi. Xususan, respublikada 15 diviziya va brigada tuzilib, ularda o'zbeklar salmoqli o'rinni egalladilar. O'sha harbiy qismlardan tashqari o'n minglab navqiron yigit harakatdagi armiya saflariga yuborildi. Toshkentdagi harbiy bilim yurtlari front uchun bir necha ming komandir va siyosiy xodimlarni tayyorladi. Urushning dastlabki oylarida Toshkent shahrining o'zidan 100 ming yigit va qisman ayollar harbiy xizmatga jalb qilindi. Ayrim ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistondan bir million kishi frontga olingan. Biroq bu raqam unchalik to'g'ri emas, deb

hisoblaymiz. Chunki Germaniyada tuzilgan “Turkiston legioni” 1 mln. 800 ming kishini o‘z ichiga olgan. Bu legionning rahbarlaridan birining so‘zicha, uning tarkibida tojik, qozoq, turkman va qirg‘izlardan tashqari o‘zbeklar ham bo‘lgan. Ma’lumki, jang maydonlarida yarim millionga yaqin o‘zbek halok bo‘lib, qolgan yarim millioni Vataniga qaytgan. Bu ikki raqam bir-biriga qo‘shilsa, bir million bo‘ladi. Endi “Turkiston legioni” dagilar hisobga olinsa, jangga tortilgan o‘zbeklarning soni ancha oshib ketadi. O‘zbeklar Moskva, Stalingrad, Kavkaz, Qrim, Kursk, Dnepr, Markaziy va Janubi-Sharqiy Yevropadagi janglarda qatnashib, Berlingacha bordilar. Shuningdek, Yaponiya bilan urushda ishtirok qildilar, partizan urushlarida mardonavor kurashdilar.

Shu tariqa xalqimiz Ikkinchi jahon urushida fashistlarni tor-mor etishga molini ham, jonini ham tikdi. Bamisoli topgan bitta nonini to‘rtga bo‘lib, bittasini o‘ziga, qolganini bevosita frontga, so‘ng respublikaga ko‘chirib keltirilganlarga, jangga ketganlarning oilalariga, harbiy gospitalarga, fashistlardan ozod qilingan hududlarning och-nochor aholisiga berdi. Ayni paytda bir milliondan oshiq farzandlari fashistlarga qarshi janglarda mardonavor kurashdi. Ulardan bir necha yuz ming kishi halok bo‘ldi va jarohatlandi. Ayni paytda o‘zbeklardan tuzilgan “Ishchi batalon”lar front uchun fidokorona mehnat qildilar.

Bevosita janglarda 27 mln. kishining yostig‘i qurigan, boshqa talofatlarni ham qo‘shganda 30 mln. kishi nobud bo‘lgan Ikkinchi jahon urushi o‘zbek xalqiga ham beqiyos katta talofat keltirdi. Minglab ayollar beva va bolalar yetim bo‘lib qoldilar[2]. Ota-onalar farzandlari dog‘ida qayg‘u-alam bilan bu dunyodan ko‘z yumdilar. Urush yillarida chek-chegarasi yo‘q xarajatlar xalqni shu darajada qashshoqlashtirdiki, ta‘riflashga qalam ojizlik qiladi. Qanchadan-qancha odamlar ochlik va kasalliklardan o‘ldi. Urush o‘zbek xalqining bor-yo‘g‘idan tamomila ayirdi, ko‘rpa-yostig‘i, boshqa ro‘zg‘or anjomlaridan mosuvo bo‘ldi, uy-joyi xarobaga aylandi, och va yupun bo‘lib qoldi.

Ocharchilik va kasalliklar qishloqlarda avjiga minib, ko‘p odamlarning yostig‘ini quritdi. Bolalarning orasida ham o‘lim ko‘p uchrardi. Biroq sho‘ro davlatining e‘tiborsizligi tufayli urush vaqtida orttirilgan qiyinchilik va azob-uqubatlar tamomila bartaraf qilinmadi. Ayniqsa, urush nogironlarining qadr-qimmatini o‘rniga qo‘yilmay, ular o‘z holiga tashlab qo‘yildi.

Bevosita janglarda 27 mln. kishining yostig‘i qurigan, boshqa talofatlarni ham qo‘shganda 30 mln. kishi nobud bo‘lgan Ikkinchi jahon urushi o‘zbek xalqiga ham beqiyos katta talofat keltirdi. Minglab ayollar beva va bolalar yetim bo‘lib qoldilar. Ota-onalar farzandlari dog‘ida qayg‘u-alam bilan bu dunyodan ko‘z yumdilar. Urush yillarida chek-chegarasi yo‘q xarajatlar xalqni shu darajada qashshoqlashtirdiki, ta‘riflashga qalam ojizlik qiladi. Qanchadan-qancha odamlar ochlik va kasalliklardan o‘ldi. Urush o‘zbek xalqining bor-yo‘g‘idan tamomila ayirdi, ko‘rpa-yostig‘i, boshqa ro‘zg‘or anjomlaridan mosuvo bo‘ldi, uy-joyi xarobaga aylandi, och va yupun bo‘lib qoldi.

Xulosa:

O‘zbek jangchilarining Ikkinchi jahon urushidagi ishtiroki ularning cheksiz fidoyiligi va global mojaroga qo‘shgan beqiyos hissasi bilan ajralib turdi. Tarixning yetarlicha baholanmagan bu bobida o‘zbeklarning urush davomida jasorat va matonat ko‘rsatib, ko‘p sonli jabhalarda o‘ynagan katta roli ochib berilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

Хасан Бобожонов. “Иккинчи жахон уруши йилларида Ўзбекистон иктисодиётидаги трансформацион жараёнлар” PhD Диссертацияси.

Р.Шамсиддинов. Ватан тарихи.3-қисм. (Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида). Учинчи китоб. - Т.: Шарқ, 2000. – 457 б.

Шамсиддинов Р., Каримов Ш. Ватан тарихи. (Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида). Учинчи китоб. - Т.: Шарқ, 2010. – 496 б.

Субхонова Г.С. Жавлонов О, Чилғашев Ш. Хотира китоби. (Жиззах вилояти) Тошкент. “Меҳнат”, 1994, 7-бет.

История Великой Отечественной войны. Советского Союза. 1941-1945 г. Москва. “Воениздат”, 1961, стр-168.

Муртазаева Р.Х. Ўзбекистон тарихи, Т. “Янги аср авлоди”. 2003, 489-бет.